

Az állományvédelem helyzete és kérdőjelei

Az állományvédelemmel való nagyobb mérvű foglalkozást tulajdonképpen egy sajnálatos esemény, a Széchényi Könyvtárban a közelmúltban történt nagy értékű könyvlopás hozta felszínre. Ez az esemény mélyen megrendítette társadalmunk könyvszerető, kultúránk értékeit őrző embereit, olyannyira, hogy a rádió 168 óra című műsora is foglalkozott e témával. Sajnos, nemzeti könyvtárunk körülményei nem olyanok, hogy állományvédelmi feladatait teljességgel el tudná végezni. Mint az említett riportban *Ferenczy Endréné* nyilatkozta, „a Széchényi Könyvtárban az utolsó, teljes gyűjteményre kiterjedő állományellenőrzés 1967-ben ért véget. Ezt követően — az eredeti tervek szerint — a Várba való beköltözésünkkor került volna sor a következő állományellenőrzésre. Mivel a jelenlegi elhelyezésünkben az itteni, nemzeti múzeumi épületen kívül még öt másik raktárhelyiségben, tehát öt másik épületben van az állományunk, ebben a szétosztásban nem is lehetett megfelelő ellenőrzést végrehajtani.” A költözködés pedig egyre később. Mint arról értesültünk, sok-sok határidő után talán jövőre mégis megnyitja kapuit nemzeti könyvtárunk épülete a budai várban.

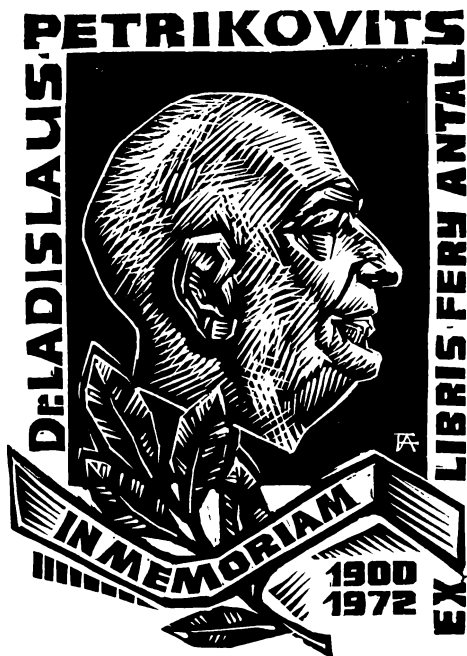
E kis helyzetelemzés célja azonban nem az, hogy a Széchényi Könyvtárban történt esetet boncolgassa, inkább az, hogy úgy „nagyjából” megvizsgálja, milyen fontossággal bírnak, mekkora hangsúlyt kapnak az állományvédelemmel kapcsolatos kardinális kérdések könyvtáraink életében. Ahhoz, hogy érdemleges véleményt nyilváníthassunk, nem látogatunk meg elegendő számú könyvtárat. Inkább csak a nagyobbakat, így a Budapesti Műszaki Egyetem, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, a Magyar Tudományos Akadémia központi könyvtárát, valamint az Országgyűlési, a Gorkij, az Egyetemi, a Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtárt és az Országos Műszaki Könyvtárat. Úgy gon-

doljuk, hogy az a kép, amely ezekben a könyvtárakban élénk tárukt, többé-kevésbé tükrözi az ország nagykönyvtárainak helyzetét. A kisebb — vállalati, kutatóintézeti — könyvtárak állományvédelmében csak szűk körű tapasztalatainkra és hallomásra alapozhatjuk véleményünket. Azt hisszük, hogy ezen a területen igen eltérő a helyzet.

A felsorolt könyvtárak mindegyikében a következő gondolatkörökhöz kapcsolódva próbáltunk információkat gyűjteni: a raktári helyzet, az állományellenőrzés módszere, gyakorisága, a leltári nyilvántartás, a kölcsönzés, az állományvédelemmel összefüggő kérdések fontossága a könyvtár életében. Továbbá arra is kíváncsiak voltunk, hogy maguk a könyvtárosok mennyire védik az állományt.

Raktári helyzet

Nem véletlenül érdeklődtünk elsőként a raktári helyzet milyensége felől, hisz a zsúfolt, helyhiánnyal küszködő raktár melegágya az állomány rongálódásának, eltűnésének, ellenőrzése ugyanis szinte megoldhatatlan. A nagykönyvtárak raktári helyzetének megvilágítására — és a magunk tapasztalatainak kiegészítésére — hadd hozzuk fel egy másik, *Kastaly Beatrix* által készített felmérés eredményeit. Az általa meglátogatott 16 könyvtárból mindössze hatnak nincsenek raktározási nehézségei, háromnak viszonylag elfogadható a helyzete, hétben viszont a legsúlyosabb gond a raktározás. Többségükben rossz, nedves pinceraktárakban kénytelenek tárolni állományukat. E téren kiemelkedik — sajnálatos módon — a Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtára, második nemzeti könyvtárunk. Az általunk megkérdezett 9 könyvtárból 5 szintén raktározási gondokkal küzd. A jó helyzetben levő könyvtárak közül az Országos Műszaki

Fery Antal ex librise

Könyvtárnak hosszú távon csak akkor nem lesznek raktározási gondjai, ha törökbálinti raktárának eddig fel nem használt felét szintén raktári célokra hasznosítja. A 9 könyvtárban maguk a raktári terek a méretek és a klíma szempontjából — a lehetőségekhez mérten — elfogadhatók. Az Országgyűlési Könyvtár olvasótermében és a Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárában klímaberendezés is működik. A raktári személyzet az állomány nagyságához és a forgalomhoz képest — egy könyvtár kivételével — megfelelő, ha minden álláshelyet betöltöttnek tekintünk. Igen nagy viszont a raktárosok cserélődése. E téren csak a Gorkij Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár „ülhet nyugodtan babérjain”. A könyvtárak raktárai többségükben zártak, s általában meg is tartatják az illetéktelen személyek belépési tilalmát. Egy-két könyvtár azonban következetesebb fellépéssel javíthatna helyzetén.

A megfelelő nagyságú raktár hiányán kívül nagy gondjuk a könyvtáraknak a raktárosi állások betöltése. Eltűntek a társadalomból azok, akiknek felemelkedést, rangot jelentett, hogy egy könyvtárban raktárosok lehettek. Ma — főként anyagi hiányában — jobbra csak olyan érettségizett fiatalokat alkalmazhatnak e

munkára, akik munkahelyüket ugródeszkanak tekintik az egyetemi felvételhez. Negyven év körüliek csak ritkán tudnak alkalmazni a könyvtárak, hiszen e korosztályból a — sok esetben kvalifikált — könyvtárosok 4—5 ezer forint között keresnek, és a hasonló korúak a mai viszonyok mellett a raktárosi munkakört is csak ennyiért vállalnák. Ez pedig bérfeszültséget teremt.

A raktári állást ugródeszkanak tekintő fiatalok között rendet tartani nehéz, hiszen mire elsajátítják e nagy precízséget és lelkiismeretességet követelő munkát, már tovább is állnak, s nem érdekük a pontosság — hacsak nem lényükből fakad —, mert a hibákat már úgyszem nekik kell helyrehozniuk. A könyvtárak többségében a raktárosok nem érzik magukénak a raktárat, munkájukat pedig elismertnek. Ezen a téren továbblépésre volna szükség, nehogy a most még csak lappangó nehézségek a felszínre törve a könyvtárak szolgáltatásainak ellátását is akadályozzák.

Állományellenőrzés

Az állományellenőrzéssel kapcsolatos kérdéskör szinte minden könyvtár elevenébe vágott. Hiszen a revízió nem mondható éppen könnyű feladatnak, s néhány intézmény éppen előtte áll e sziszifuszi munkának. Az utolsó ellenőrzések a meglátogatott könyvtárakban kedvező eredménnyel zárultak: a hiány az engedélyezett mérték alatt volt.

Tekintettel arra, hogy a nagykönyvtárak esetében — a muzeális értékek kivételével — 12, sőt 16 évenként kell leltározni, nem tudni, mit hagyott örökül az előző leltározó. Minden második időszaki ellenőrzés részleges is lehet — erre szintén lehetőséget nyújt a 3/1975. (VII. 17.) KM—PM sz. rendelet —, így 24, illetve 32 év is eltelhet, míg valamennyi dokumentum ellenőrzésen esik át.

Az egymilliós ellenőrizendő állomány, főleg, ha az régi sajátosságok alapján nyilvántartásba vett dokumentumokat is tartalmaz, szabályos útvesztőnek bizonyulhat a revíziót végzők számára. A könyvtárak többsége, hogy a kötelező ellenőrzéskor ne jöjjön zavarba, illetve állományából tisztességes szolgáltatást tudjon nyújtani, körülbelül évente helyszám-revizíót végez. Sőt az Országgyűlési Könyvtár például kézikönyvtári állományát évente szabályszerűen ellenőrzi.

Az említett rendelet lehetővé teszi ugyan a

folyamatos állományellenőrzést, s a leltározás akár tíz évig is elhúzódhat, de mi lesz a sorsa a revízió első évében nem talált dokumentumoknak? Kartonjaikat azonnal kiszedik az olvasói katalógusokból vagy csak az ellenőrzés végén? Mikor törlik az elveszett dokumentumokat? Mindezek a kérdőjelek azt sugallják, hogy a folyamatos állományellenőrzést célszerű viszonylag szűk határok közé szorítani, hogy legalább megközelítőleg tisztázott állapotok uralkodjanak a könyvtári állományban és a nyilvántartásokban.

Mint annyi más területen, az állományellenőrzésben is segítséget jelenthet a számítógép. Ilyen elképzelései vannak például az OMK-nak, ahol már folyik a leltárkönyvek megfelelő adatainak rögzítése. E módszer rengeteg manuális munkát és sok tévedési lehetőséget küszöböl ki, s a már rögzített adatok alapján további lehetőségeket kínál a hasznosításra: például a számítógéppel nyilvántartott leltárkönyvet, kölcsönzégpesítést stb.

Ismereteink szerint állományának egy részét a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára is számítógép segítségével szándékozik nyilvántartani, s azt többcéluan felhasználni, egyebek között állományellenőrzésre, sőt a Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára szintén kacérkodik valami hasonló gondolattal. Igaz, hogy e munka mind anyagiakban, mind szellemiekben nagy befektetést igényel, de a többféle hasznosítás lehetősége kárpótlást nyújthat a könyvtáraknak.

Véleményünk szerint a leltári számok „behasonlításán” alapuló ún. *lengyel módszerrel* végzett állományellenőrzést kerülni kell, mert manipulációra ad lehetőséget, valamint a revízióknak nemcsak az a feladata, hogy a dokumentum meglétének tényét igazolja vagy hiányát feltüntesse, hanem az is, hogy az állomány feldolgozása során adódó következtetéseket feltárja, s egyúttal kiigazítsa.

A leltári nyilvántartások a 9 könyvtárban általában korrektek, gondok ott vannak, ahol sok a régi feldolgozású dokumentum. Ezek újrafeldolgozása szinte lehetetlen.

Az értékmegállapítás módja több szempontból is kényes helyzet elé állíthatja a könyvtárat, részben az állományellenőrzéskor, részben az elveszett dokumentumokért fizetendő összeg meghatározásakor. Gondoljunk csak arra, hogy egy, az ötvenes években 5 forintért vásárolt könyv ma mennyit ér. Ha ez a könyv elvész, s az olvasó xeroxmásolattal pótolja, milyen értékkel szerepeljen a leltárkönyvben? Ha

a könyv csak 20 oldal terjedelmű, s a másolat oldalanként 4 forint, a hajdan 5 forintos könyv a kötetéssel együtt már 100 forintnál is többbe került. A káló, vagyis az elfogadható hiány számításához kapcsolódva — sarkítva fogalmazva —, mikor nagyobb a rend egy könyvtárban: ha egy ezer forint értékű könyv vész el, vagy száz, egyenként 10 forintos? A beszerezhetetlen dokumentumok törlése esetén milyen értéket kell szerepeltetni (például leltárkönyvi érték szerint), és milyen kártérítést kérünk az olvasótól, ha azt elvesztette? Ezeknek a kérdéseknek a megoldásában ahány könyvtár, annyi a gyakorlat. Ezeket az ellentmondásokat immár célszerű volna feloldani, és egységesebb módszereket alkalmazni.

Kölcsönzés

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a kölcsönzőszolgálat munkája mennyire fontos állományvédelmi szempontból, hiszen bármilyen jól feltárt is a könyvtár állománya, bármennyire megfelelő is a raktári rend, a kölcsönzési eljárás gyengeségei mindezt romba dönthetik. Gondot okozhatnak a könyvtári szolgáltatásokban, esetünkben az állományvédelmi feladatok megfelelő ellátásában is. A jó kölcsönzési nyilvántartás viszont nagymértékben hozzájárul a könyvtári állomány megfelelő gondozásához is.

A meglátogatott könyvtárak kölcsönzési szolgálatai és nyilvántartásai nem tartoznak a neuralgikus munkaterületek közé. A vezetők nagyobb figyelmet fordítanak erre a szolgálatra, mert ez a „kirakatban” van. A kölcsönzést végző dolgozók szoros kapcsolatban állnak az olvasókkal, akik viszont általában az olvasószolgálatban szerzett tapasztalataik alapján „állítják ki a bizonyítványt” a könyvtárról.

E könyvtárakban a kölcsönzési szolgálat létszáma a forgalomnak megfelelő, s az ott dolgozók képzettsége is megfelel a kívánalmaknak. A cserélődés sokkal kisebb mértékű, mint a raktárakban.

Amikor a behajthatatlan, illetve a megtérített könyvek, lopások ügyében érdeklődtünk, hasonlóan kedvező helyzet tárult elénk, mint a kölcsönzőszolgálat értékelésekor. Behajthatatlan követelést alig-alig tartanak számon a könyvtárak. Ugyanez vonatkozik az elvesztett, majd megtérített könyvekre is, bár a három egyetemi könyvtár esetében ez utóbbiak száma kicsit magasabb az átlagnál. Könyveltulajdo-

nítás, amelyet bizonyítani tudtak volna a könyvtárakban, nem történt.

A könyvtári dokumentumok rongálására, csonkítására mindegyik könyvtárban bőven akad példa, de a tettenérés ez esetben is nehéz. A rongálások számának csökkentését az érdekeltek a gyors, jó, olcsó (például önkiszolgáló) másolási lehetőségek megteremtésében látják. Ismerünk olyan egyetemi, illetve főiskolai könyvtárat, ahol a hallgatóknak a tanulmányiukhoz szükséges szakirodalmat — főként folyóiratcikkeket — ingyen lemásolják. Az olvasótermi felügyelet megszigorítása, illetve az áttekinthetőbb olvasótermi elhelyezés szintén növelheti e téren a megelőzés hatékonyságát.

Állományvédelem

Az állományvédelem megfelelő értékelése egy-egy könyvtár életében szemléleti kérdés. Van olyan könyvtár, ahol ez fontos, van ahol átlagos figyelmet kap, de bizony nem egy könyvtárban utolsó a rangsorban, s ott csak időleges, tűzoltó munka folyik. Pedig a védelem minősége nem mindig az anyagiakon múlik. Jó volna végre-valahára belátni, hogy ha a könyvtáros a gyors, pontos (uram bocsá' netán számítógéppel előállított) információ fontosságát hangsúlyozza, akkor azt is szavatolnia kellene, hogy az eredeti dokumentumokat kézbe tudja adni. Az az intézmény, amely erre nem áldoz, bizony csak légvárakat épít.

Vannak olyan állományvédelmi feladatok, amelyek anyagiak nélkül megvalósíthatatlanok, hiszen meg kell oldani a kötetést, portalanítást, restaurálást, a megfelelő raktári terek kialakítását.

A mendemondák hallatán megpróbáltunk utánajárni annak, hogy valóban az olvasó károsítja-e legjobban a könyvtári vagyont vagy netán a könyvtáros. Esetleg az a vezető, illetve főhatósági dolgozó, aki nem tartja magára nézve kötelezőnek a belső kölcsönzési szabályzatot? Az ún. tartós kölcsönzésen levő — belső dolgozók, egyetemi tanárok stb. munkájához szükséges — dokumentumok hozzáférhetőek-e az olvasók számára? Ha e művek netán elvesznek, pert indít-e a könyvtár, vagy csak törli állományából a hiányzó dokumentumot? Mindezeket a kérdéseket vizsgálva nincs okunk a vigalomra. A meglátogatott könyvtárak belső dolgozóikkal, vezetőikkel még csak-csak betartatják a házi kölcsönzési szabályzatot, ha ez nem megy is felhőtlenül. Nagyobb

Haranghy Jenő ex librise

fejfájást okoz a külső „kötelezettségek” teljesítése. Például a szerkesztőségek elvisznek bizonyos dokumentumokat fordíttatásra, de azokat tőlük visszaszerezni szinte lehetetlenség.

Az egyetemi könyvtáraknak sok veszélyeset okoznak a tanszéki könyvtárak. Ezek többségében nincsenek meg a kellő tárgyi és személyi feltételek, minden a tanszékezetektől függ, akiknek magatartása, „hozzaállása” perdöntő. Amennyiben anyagilag felelősek a könyvtári állományért, s ez a felelősség nemcsak formális, a tanszéki könyvtárak állományvédelme is javulhat. Az említett anomáliákon határozott, de udvarias fellépéssel úrrá lehet a könyvtáros, s nem kell „tiszteletben tartania” a feljebbvalókat sem, a kölcsönzött dokumentumok tőlük is visszakérhetőek. Annak érdekében viszont következetesebb fellépésre volna szükség, hogy a munkahelyi hierarchia különböző szintjein elhelyezkedő emberek ne kölcsönözhessek ki könyvek tömkelegét tartósan barátiknak, ismerőseiknek, vagy esetleg csak hiúságból. A tapasztalatok szerint a forgalomból ily módon kivont dokumentumok szinte elveszetteknek tekinthetők az olvasók számára. A könyvtárosok próbálják meg nagyobb felelősségre szoktatni magukat és kollégáikat, s ha egy olvasótól megkövetelik az elvesztett könyv pótlását vagy árának megtérítését, ugyanazt követeljük meg önmaguktól is.

Bár az állományvédelemnek még sok összetevője és részterülete van — mint például a muzeális értékek, a gyorsan romló papírból készült dokumentumok, újságok megóvása, mikrofilmzése, a restaurálás, a xerox károsító hatása stb. —, amelyekkel mi nem foglalkozunk, talán sikerült rávilágítanunk e kérdés fontosságára. Bevezetőnkben említettük, hogy a vállalati könyvtárakban rosszabb a helyzet mint a nagykönyvtárakban. Tapasztalataink szerint a helyi szakkönyvtárakban az állomány védelme egyrészt a személyi és a tárgyi feltételektől, másrészt a fenntartótól függ. A tartósan kölcsönzött könyvek itt számtalan esetben nem kerülnek vissza a könyvtárba. Olykor a könyvtáros kénytelen elfogadni fenntartója engedélyét is az eltulajdonításra. Persze, akadnak itt is kivételek, lelkiismeretes könyvtárosok.

Néhány javaslat

Bár gondolataink leírása közben már éltünk pár javaslattal, végezetül kiemelünk néhányat. Elsőként kell említenünk a könyvtárak raktári

helyzetének javítását. Úgy gondoljuk, lényeges javulást hozna a tárolókönyvtárak megvalósítása. Ezek ugyanis sok elavult vagy ritkán használt dokumentum őrzésétől mentesítenék a könyvtárakat, s ezáltal raktári férőhelyet is felszabadítanak a gyarapodás számára.

Sok szó esett már a könyvtárosok megbecsüléséről. Ehhez hozzátartozik munkájuk anyagi elismerése is. Feltétlenül javítani kellene a raktárosok bérezésén, de egyúttal erkölcsi megbecsülésük terén is feljebb kellene léptetni őket a könyvtári munka alsó lépcsőjéről.

Említettük már a számítógép felhasználását is az állományvédelemben. Tudjuk, hogy a könyvtárak többsége még nem rendelkezik komputerrel, de előbb-utóbb hazánkban is tért hódít e technika. Nem ártana itt sem az együttműködés, a tapasztalatok átadása.

Utoljára, de nem utolsósorban: mi, könyvtárosok óvjuk gondosabban, védjük még lelkiismeretesebben a kultúra fontos közvetítőit, a könyvtár dokumentumvagyonát, s ne feledkezzünk meg az általunk kölcsönzött könyvek visszajuttatásáról sem!

Cziegler Mária—Maurer Péter

Kitüntetések

A művelődési miniszter nyugállományba vonulások alkalmával, eredményes munkájuk elismeréseként *Hargitai Nándornénak*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főosztályvezető-helyettesének; *Kerekgyártó Ferencnének*, az FSZEK könyvtárvezetőjének, *Király Lászlónénak*, az FSZEK főosztályvezetőjének, *dr. Németh Sándornénak*, az FSZEK Budapest Gyűjtemény főmunkatársának, *Sipter Gézánnak*, a Tolna megyei Levéltár könyvtárosának és *dr. Spira Györgynének*, az Országos Széchényi Könyvtár főmunkatársának A SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT kitüntetést;

dr. Nyáry Gálnének, az OSZK szakalkalmazottjának és *dr. Szénássy Barnánének*, a Debreceni Egyetemi Könyvtár önálló osztályvezetőjének a KIVÁLÓ MUNKÁÉRT kitüntetést adományozta; az 1984. évi ünnepi könyvhét alkalmából, eredményes munkája elismeréseként *Jenei Pálnak*, a Könyvértékesítő Vá-

lalat mintaterem vezetőjének; a Kőszegi Városi Könyvtár elkészítése érdekében kifejtett magas szintű szakmai munkája elismeréseként *Vincze Csabának*, a Vas megyei Tanácsi Tervező Vállalat csoportvezető tervezőjének; eredményes munkájáért *Kurinka Pálnak*, a Gagarin Hőerőmű Fűtőerőműve társadalmi munkás könyvtárosának A SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT; Kecel nagyközség fennállásának 250. évfordulója alkalmából *Szedres Károlyné* könyvtárvezetőnek A SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT, *Ugron Gyuláné* könyvtárosnak pedig a KIVÁLÓ MUNKÁÉRT kitüntetést adományozta; az 1984. évi ünnepi könyvhét alkalmából, eredményes munkájuk elismeréseként *dr. Frey Tamásnének*, a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára osztályvezetőjének és *Tözsérné Vágó Sarolta Zsuzsannának*, a Gondolat Kiadó dokumentáció- és könyvtárvezetőjének a KIVÁLÓ MUNKÁÉRT kitüntetést adományozta.